

Sjældnen spansk mønt fra Ferdinand II af Leon (1157-1188) i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, København

Af Manuel Mozo Monroy og Manuel Retuerce Velasco

I Den kongelige Mønt- og Medaillesamling er der en meget sjælden mønt fra kong Ferdinand II af Leon i det nordvestlige Spanien. Denne mønt er aldrig blevet sat ind i sin historiske sammenhæng eller forsøgt nærdateret. Det er nærværende artikels formål¹. Det viser sig nemlig, at mønten udfylder et hul i kongens møntrække og er med til at belyse hans første usikre regeringsår.

Kongerigerne Kastillien og Leon

Da de muslimske arabere erobrede hovedparten af den iberiske halvø i starten af 700-tallet, lykkedes det dem aldrig at undertvinge Asturien helt oppe mod nord-vest. Heroppe i bjergene reorganiserede de slagne visigoter sig, og herfra begyndte reconquista'en, det vil sige de kristnes tilbage-erobring af halvøen fra muslimerne. I 755 blev byen Leon erobret af kongerne af Asturien. Byen blev siden gjort til hovedstad, og kongeriget skiftede navn til Leon. Kastillien var oprindeligt et markgrevskab under kongeriget Leon, men i midten af 900-tallet blev det mere og mere selvstændigt. I 1037 samledes Kastillien og Leon igen i en personalunion. En af de fælles konger, Alfons VII (1126-1157), deltog aktivt i kampen mod muslimerne og tog den pompøse titel kejser af Spanien. Ved hans død i 1157 deltes riget imidlertid mellem hans sønner, således at den ældste, Sancho III (1157-1158), fik kongeriget Kastillien, og den yngste, Ferdinand II (1157-1188), kongeriget Leon.

Det virker ved første øjekast mærkeligt, at det historisk set oprindelige kongerige, Leon, gik til den yngste søn, mens det senere udskilte Kastillien gik til den ældste. For at forstå dette paradoks må man lidt tilbage i tiden. Ferdinand I den Store (1028-1065) blev i 1028 markgreve af Kastillien. I 1035 fik han kongetitel, og ved hans bror Bermudo II's død ved slaget i Tamarón i 1037 blev han også konge over Leon. Det var altså Leon, der blev lagt til Kastillien, og ikke omvendt. Da Ferdinand døde i 1065, fik hans ældste søn Sancho II Kastillien og den yngste Alfons VII Leon. Desuden var Kastillien meget bedre stillet i forhold til kampen mod muslimerne. Geografisk set havde det en lang grænse mod muslimerne, hvilket gav rige muligheder for at ekspandere sydover. Leon derimod lå klemte inde mellem Portugal mod vest og Kastillien mod øst og havde kun en kort sydlig grænse ved Salamanca til at ekspandere fra. Derfor blev Kastillien anset for at være det vigtigste af landene, som skulle gå til den ældste søn, mens Leon, inklusiv kongerigerne Galicien og Asturien, gik til den yngste.

Ferdinand II's første regeringsår 1157-1162

Ved mødet i Valladolid i 1155 var arvefølgen efter Alfons VII, kaldet kejseren, blevet fastlagt. Som allerede nævnt skulle Sancho arve Kastillien og Ferdinand Leon. Områderne Campos, Sahagún og Asturias de Santillana blev udskilt fra Leon og føjet til Kastillien.

Ved Alfons' død i sommeren 1157 blev aftalen ført ud i livet, og begge sønner fik hver deres kongerige. I starten var Ferdinand bekymret for, om hans ældre broder ville gå imod faderens vilje og fratage ham Leon. Han kaldte sig derfor i de officielle dokumenter *Dominator Leonis*, Leons hersker.

I foråret 1158 drog Sancho til benediktinerklosteret i Sahagún. Ferdinand var bange for, at det kunne føre til konflikt, og indgik i forhandlinger med sin bror og ville endda underkaste sig og sværge troskabsed til ham. Sancho anerkendte imidlertid sin lillebror som ligeværdig konge, og 23. maj 1158 underskrev brødrene en venskabsaftale, der siden er blevet kendt under navnet Sahagún-traktaten. De enedes om at kæmpe sammen mod muslimerne, at dele eventuelt erobret land og at stå sammen mod ydre fjender – med undtagelse af deres onkel, greven af Barcelona. De ville heller ikke angribe hinanden eller på anden måde arbejde for at overtage den andens land. Med hensyn til arvefølgen bestemte de, at hvis den ene døde uden direkte arving, skulle den anden arve hans kongerige.

Sanchos pludselige død i Toledo 31. august 1158 betød, at traktaten ikke blev ført ud i livet. Sanchos 2,5 år gamle søn Alfons VIII arvede tronen. Den efterfølgende tid var karakteriseret ved ustabilitet i Kastilien, især som følge af rivaliseringen mellem familierne Castro og Lara. Herefter var Ferdinand II af Leon ubestridt den mest magtfulde person på den iberiske halvø. Han kaldte sig imidlertid aldrig konge af Kastilien, men fra 1162 til 1166 var han formynder for sin nevø Alfons VIII, og allerede 12. februar 1159 underskrev han i San Cebrián de Mazote – langt inde på kastiliansk område – et gavebrev på ejendom i Limia for sin fars sjæls frelse. På det tidspunkt (løbende proces februar/august 1158) udskiftede han titlen hersker (*dominator*) med den mere selvsikre titel herre (*dominus*),

hvertil senere tilføjedes *Hispanorum* (over de spanske folk). Han ordnede forskellige sager: Portugal (1159), organiseringen af Galicien (1160), genbefolkningen af Ciudad Rodrigo (1161) og sikringen af Salamanca ved slaget i Valmuza (1162). Han arbejdede ligeledes på at øge sit lands og sit embedes prestige og værdighed, således som det fremgår af dokumenter fra hans tid.

Mønter og den politiske situation i 1157

De fleste middelalderlige mønter bærer ikke årstal. Det er derfor ikke altid let at datere dem til før eller efter en bestemt begivenhed. Oftest kan man ikke nå længere end til at opstille hypoteser. I tiden lige efter adskillelsen mellem Kastilien og Leon synes det som om man har haft en dobbelt målsætning med møntvæsenet. For det første ønskede man klart at adskille mønterne fra de to områder, men samtidigt ville man følge de allerede etablerede normer for møntvæsenet. Den mest tydelige måde at vise adskillelsen på var at afbilde kongen ellers landets heraldiske symbol. I omskrifterne blev såvel kongeriget Leon som titlen "hersker" (*dominator*) fremhævet.

Ved Ferdinand II's tronbestigelse var ud-møntningerne forholdsvis små, og der var mange mønter fra de tidligere regenter og fra det muslimske Andalusien i omløb. Således nævner de skriftlige kilder kristne småmønter i legeret sølv, rent sølv samt islamiske guld-mønter². Ferdinands mønter kom også i cirkulation og blev bemærket af møntbrugerne. I Sobrado klosterets gavebog omtales allerede i 1160 en sum i "gode mønter fra kong Ferdinand" (*solidos bonorum monete regis Ferdinandi*) og i 1162 i Tojus Outos' gavebog "kongen af Leons mønter" (*solidos denariorum monete regis legionis*). De skriftlige kilder nævner også mønter, som ikke længere kendes i dag. For eksempel gav kong Ferdinand

en tredjedel af møntindtægterne til Domkirken i Lugo og biskop Juan, men i vore dage har man ikke kendskab til mønter præget i denne by.

En sjælden mønt i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling i København

En af de allersjældneste mønter fra Ferdinand II er en penning, der kun kendes i to eksemplarer. Det ene befinder sig på Den kongelige Mønt- og Medaillesamling i København. Hidtil har det kun været kendt gennem en beskrivelse og en tegning i kataloget over Thomsens møntsamling fra 1873. Nærværende artikel er første gang, den bliver gengivet fotografisk (fig. 1). Mens vi arbejdede på artiklen, dukkede der endnu et (om end mindre godt bevaret) eksemplar op i José Antonio Cegarras samling i Murcia. Den stammer fra et lot købt på internettet (fig. 2).

Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865) var på en gang museumsmænd og samlere. Han efterlod sig en af de største samlinger af middelaldermønter, der kendes. Takket være bidrag fra en kreds af danske godsejere kunne hovedparten af samlingen købes til Den kongelige Mønt- og Medaillesamling. Middelalder-samlingen på 12.683 stykker blev udgivet i tre bind på fransk af Kristian Erslev i 1873, 1874 og 1876, hvoraf det første bind blev genudgivet på engelsk af Attic Books i South Salem, New York i 1992³. De spanske og portugisiske mønter præsenteres under katalognumrene 2647-2917. Den mønt, der her er i centrum, bærer nr. 2691.

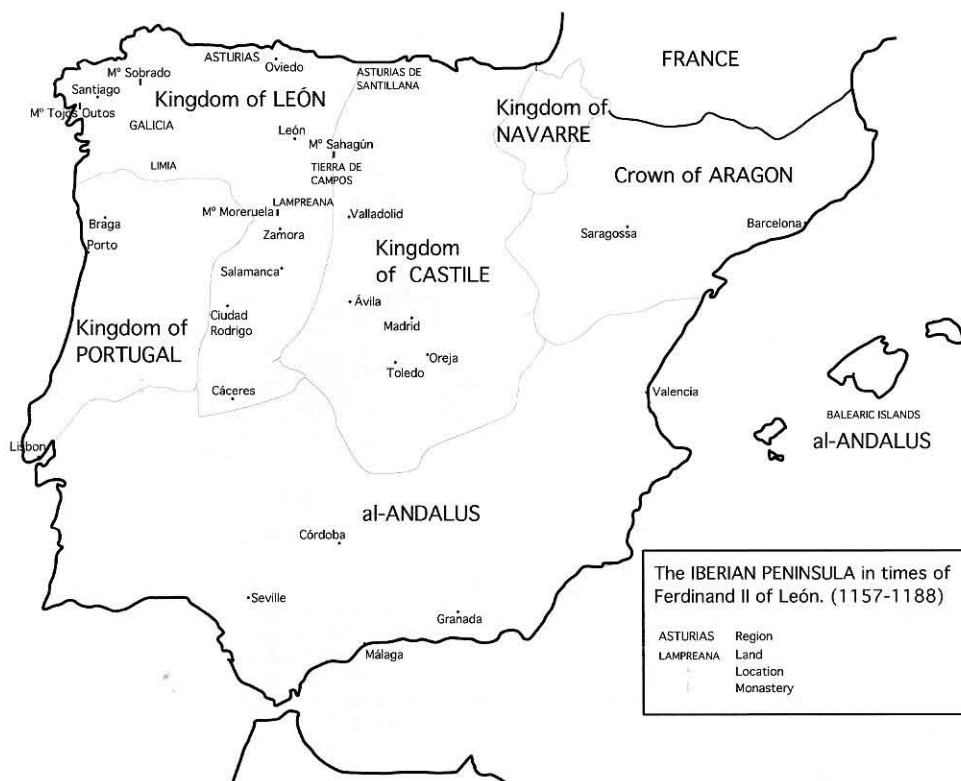
Mønten er en penning (denario). De to eksemplarer vejer henholdsvis 0,68 og 0,66 g og måler 18 og 17 mm i diameter. Forsiden bærer en løve mod højre og omskriften FERNAND. På bagsiden ses et kors med et S i anden korsvinkel og omskriften REX D LEON. Denne mønt følger sig i sit symbolske sprog, sin romanske stil og sin epigrafik til mønterne fra

Fig. 1. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Salamanca, sandsynligvis juli 1158-slutningen af august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,68 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: FERNAND. Bagsideindskrift: +REX D·LEON. Oversættelse: Ferdinand, konge, hersker over Leon. KMMS, Thomsen 2691. (a) Tegning: fra Erslev 1873, nr. 2691. (b) Foto: John Lee, Nationalmuseet. 1,5:1.

Fig. 2. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Salamanca, sandsynligvis juli 1158-slutningen af august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,66 g, diameter 17 mm. Forsideindskrift: FERNAND. Bagsideindskrift: +REX D·LEON. Oversættelse: Ferdinand, konge, hersker over Leon. Privat samling José Antonio Cegarra, Murcia. 1,5:1

Den iberiske Halvø på Ferdinand II's tid 1157-1188. Tegning: Manuel Retuerce Velasco 2011.

starten af Ferdinands regering (fig. 3 og 4).

På begge sider benyttes forkortelsesmærker. På forsiden af det københavnske eksemplar afsluttes med en mærkelig vandret krog, der skal forstås som slutningen "DVS" i Ferdinandus. Samme forkortelse benyttes af hans bror Sancho III (fig. 5). På det andet eksemplar ses ND i ligatur. På bagsiden ses forkortelsen D efterfulgt af en prik. Da det benyttede sprog er latin (ordet REX) kan D'et ikke betyde DE (= [konge] af [León]), da det er kastiliansk og ikke latin. D'et står sandsynligvis for Do-

minator, som jo netop var den titel Ferdinand beyttede flittigt i officielle dokumenter på det tidspunkt.

S'et i korsvinklen findes allerede på mønter fra Alfons VII (fig. 6) og angiver sandsynligvis møntstedet Salamanca. 20. oktober 1137 gav Alfons VII en tredjedel af møntindtægterne i denne by til bisp Berenger. Allerede grev Raymund af Bourgogne og kong Alfons VI havde givet lignende privilegier. To dokumenter fra Ferdinand II's tid omhandler ligeledes udmøntningen i Salamanca. I oktober

1167 bekræfter kongen kirkens og bisp Peters ret til en tredjedel af møntindtægterne⁴. I oktober 1186 bekræftes det samme til bisp Vidal, dog kun for sølv (det menes sandsynligvis både mønter af fint sølv og småmønter af legeret sølv) og guldmonter⁵.

Udmøntningen af den penning, der interesserer os her, må dog ligge tidligere. Der kan fremføres flere argumenter herfor:

- (1) Det er en småmønt af legeret sølv, og hverken af guld eller fint sølv, således som 1186-privilegiet nævner. Det er dog ikke helt klart om 1186-privilegiets betegnelse "sølv" også gælder småmønter.
- (2) Den nævner ikke Ispania i titlen, hvilket ville have været normen fra 1162 til 1166, hvor Ferdinand var formynder for sin nevø Alfons VIII af Kastilien. Titlen er heller ikke Rex Fernandus (med de to ord i den nævnte rækkefølge), således som den var på næsten alle hans mønter i perioden 1167-1188. Det tyder på, at mønten må være tidligere end 1162.
- (3) Mange detaljer tyder ligeledes på at prægetidspunkt i kongens første år 1157-1162: titlen dominator Leon, skriftstilen, indskrifter lig kongens øvrige tidlige mønter samt ikke mindst motivernes symbolske indhold, der hentyder til hans far, der brugte løven som personligt emblem i sin kejserværdighed.

Derudover har mønten store typologiske lighedspunkter med de mønter, Alfons VII lod slå mellem 1138 og 1146 i forbindelse med erobringen af borgen i Oreja fra de muslimske almoravider (fig. 7), samt med de mønter, han prægede 1147-1150 til opfyldelse af tilståelsen 20. oktober 1137 af en tredjedel af mønten til domkirken i Salamanca og bisp Berenger⁶ (fig. 6).

Fig. 3. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Leon, oktober 1157-januar 1158. Legeret sølv. Vægt 0,92 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: REX LEO Bageindskrift: + REX D LENO (sic). Oversættelse: Leons konge, konge, hersker over Leon. 8 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.

Fig. 4. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Oviedo, juni 1158-slutningen af august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,87 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: FERNAND'. Bageindskrift: + REX D LEO. Oversættelse: Ferdinand, konge, hersker over Leon. Unik. Gabinete de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. 1,5:1.

Efter underskrivelsen af Sahagún-traktaten med sin broder Sancho III af Kastilien 23. maj 1158 (se ovenfor), tog Ferdinand II af Leon til Oviedo, hvor han lod slå mønter (fig. 4). Dernæst rejste han til Salamanca, hvor vi ved, at han 16. juli gav landsbyen Ordoño i Lampreana og San Pedro y Auterol til Santiago de Morerucla-kirken⁷. Ferdinand benyttede møntmotiverne med løven til at udbrede budskabet om sit krav på tronen (fig. 1-2, 4). Senere brugte han dobbeltløven som symbol på sit kongerige på den ene side og sig selv på den anden, ligesom hans far havde gjort det ved at vælge løven som sit symbol. *Leo fortis* (den stærke løve/det stærke Leon) var lig *Rex fortis* (den stærke konge). Hvis vi forestiller os starten på udmøntningen i forbindelse med kongens tilstedeværelse i byen, er den her beskrevne mønt således sandsynligvis præget fra midten af juli 1158. Teoretisk kan udmøntninger være sat i gang af hans embedsmænd før hans besøg. Udmøntningen er sikkert ophørt i slutningen af august året efter, hvor hans bror Sancho III af Kastilien pludselig døde. Herefter ophørte brugen af bogstavet D = dominator på mønterne (fig. 8), da ingen længere såede tvivl om hans legitime adgang til tronen, da han jo var den eneste overlevende søn af Kejseren Alfons VII.

Dansk bearbejdning: Jens Christian Moesgaard

¹ Også udgivet i en lidt anden version på spansk i *Gaceta numismática*, 180, marts 2011, s. 83-93.

² Kristne småmønter i legeret sølv ("vellón cristiano"): "pectet VI denarios", "illa karta III dineros", "solidos ecclesie componat"; rent sølv: "solidus argenti purissimi", "III marche argenti de archa gazofilacii"; islamiske guldmønter: "penam mille morabetinos persoluat", "centum libras auri componat", "parti Regis D aureos componat".

³ Kristian Erslev, *Catalogue de la Collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen*, 2, *Les monnaies du Moyen-Age*, 3 bind, København 1873-1876; Kristian Erslev, *Medieval Coins in the Christian J. Thomsen Collection*, South Salem, New York, 1992 (engelsk oversættelse af første bind).

⁴ "Ego dominus Fernandus, Dei gracia Yspaniarum Rex, una cum uxore mea regina dompna Urraca, per scriptum concessionis et confirmationis in perpetuum valiturum ecclesie beate Marie salmanticensi et vobis dilecto nostro Petro... terciam insuper partem monete in eadem civitate fita ut ad hec omnia secundum libitum vestrum recipienda, ministros vestros et proprios custodes pro parte vestra". Bispearkivet for domkirken i Salamanca, æske 16, mappe 1, nr. 28. Kartular, fol. 38v-39v.

⁵ "Ego rex domnus Ferdinandus, una cum filio meo rege domno Adefonso. per hoc scriptum donationis in perpetuum duraturum, do et concedo Deo et Sancte Marie et vobis domno Vitali Salamantice ecclesie episcopo, et successoribus vestris et toti eiusdem ecclesie concanonicorum capitulo presentium et posterorum, terciam partem auree monete de Salamantica, eo modo quo terciam partem argentee eiusdem ville habetis et possidetis, videlicet, ut sicut ego in duabus partibus tam auree quam argentee monete meos volo custodes constituo, et meam de illa facio uoluntatem, et faciet qui mihi in regnum successerit". Kopi sammesteds fol. 49v-50r. Original sammesteds, pergament, æske 16, mappe 2, nr. 5.

⁶ "Ego Adefonsus, Dei gratia Hispaniarum imperator, una cum coniuge mea domna Berengaria, pro remedio anime mee et parentum meorum, facio Deo et Sancte Marie civitatis salamantine, et vobis domno Berengario, eiusdem Ecclesie episcopo, et omnibus vestris in eadem Sede successoribus, propter servitium quod michi fecistis et adhuc facitis et ampli us facturus estis, cartam de tercia parte monete urbis Salamantine, quam ego dono et concedo supradicte".

⁷ "Facta carta Salamantice sub era MCNVI et quotum XVII kalendarum Augusti anno". Det historiske nationalarkiv, Morerucla, mappe 2331, R9. Se Julio González González, *Regesta de Fernando II*, Madrid 1943, s. 348.

Fig. 5. Kongeriget Kastilien, Sancho III (1157-1158), penning, Toledo? 1157-august 1158. Legeret sølv. Vægt 0,94 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: TOLETH REX SANCII. Bagsideindskrift: + REX SANCI. Oversættelse: Toledo (i flertal), Kong Sancho. 6 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.

Fig. 6. Kongeriget Kastilien-Leon, Alfons VII (1126-1157), penning, Salamanca, ca. 1147-ca. 1150. Legeret sølv. Vægt 0,92 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: IMPERATO LEO NIS. Bagsideindskrift: LEO NIS. Oversættelse: kejser af Leon. 9 eksemplarer kendt. Samling Museo Provincial de Valladolid, exp. 1990-9/53-1085. 1,5:1.

Fig. 7. Kongeriget Kastilien-Leon, Alfons VII (1126-1157), penning, Avila? marts 1138-slutningen 1146. Legeret sølv. Vægt 1,01 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: IMPERATOR. Bagsideindskrift: LEONIS. Oversættelse: kejser af Leon. 7 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.

Fig. 8. Kongeriget Leon, Ferdinand II (1157-1188), penning, Leon, september 1158-juni 1162. Legeret sølv. Vægt 0,74 g, diameter 18 mm. Forsideindskrift: (blomst)FERNAND. Bagsideindskrift: o REX LEO. Oversættelse: Ferdinand, konge af Leon. 9 eksemplarer kendt. Samling León España. 1,5:1.